

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

**Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв**

ТЕОРІЯ МУЗИКИ

**Програма для музичних училищ із спеціальності 5020205
спеціалізацій**

01 «Фортепіано»

02 «Струнні інструменти»

03 «Духові та ударні інструменти»

04 «Народні інструменти»

06 «Хорове диригування»

07 «Теорія музики»

Київ - 2000

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

**Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв**

ТЕОРІЯ МУЗИКИ

**Програма для музичних училищ із спеціальності 5020205
спеціалізацій**

- 01 «Фортепіано»**
- 02 «Струнні інструменти»**
- 03 «Духові та ударні інструменти»**
- 04 «Народні інструменти»**
- 06 «Хорове диригування»**
- 07 «Теорія музики»**

Київ - 2000

Укладач: Г.А. СМАГЛІЙ, викладач-методист Харківського державного музичного училища ім. Б. Лятошинського

Рецензенти: Т.С. КРАВЦОВ, доктор мистецтвознавства, професор Харківського державного інституту мистецтв ім. І. Котляревського.
М.Т. ІВАНИШИН, голова предметно-циклової комісії музично-теоретичних дисциплін Львівського державного музичного училища ім. С. Людкевича.

Відповідальний за випуск: Н.І. КОВАЛЕНКО

Редактор: Л.В. МОКОВЧЕНКО

Обсяг курсу:

- для спеціалізацій №№ 01, 02, 03, 04, 06 практичних — 76, заняття групові; самостійних — 32 години;
- для спеціалізації № 07 практичних—152, заняття групові; індивідуальних—17; самостійних — 52 години.

Пояснювальна записка

Предмет *ТЕОРІЯ МУЗИКИ* в музичних ліцеях, училищах, коледжах є складовою частиною професійної підготовки фахівців.

Мета предмета — здобуття студентами теоретичних знань та практичних навичок з основ теорії музики, необхідних для роботи майбутньому фахівцю як викладачу школи мистецтв, школи естетичного виховання, музичної школи, концертмейстеру, артисту хору та оркестру, керівнику музичних колективів.

У результаті вивчення предмета, в комплексі спеціальних, фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін студенти мусять вміти самостійно розкрити авторський задум виконуваного твору на основі професійної оцінки взаємодії елементів музичної мови в єдності змісту і форми, керуючись художнім смаком, відчуттям стилю та інтуїцією.

Введення в курс *ТЕОРІЇ МУЗИКИ* основ аналізу музичних творів (форм) зі спеціалізації 07 обумовлено усвідомленням цілісності музичного мислення на всіх етапах музичної освіти. Такий підхід дозволяє подолати суперечності між технологічним змістом традиційного курсу елементарної теорії музики і серйозними творчими завданнями, що висувуються програмовими вимогами зі спеціальності.

Треба врахувати і завдання, що ставить перед студентами курс музичної літератури. Крім того, засвоєння курсу теорії музики має бути тісно пов'язаним з уроками сольфеджіо, де через інтонаційно-слухові вправи розвивається вміння аналізувати та усвідомлювати музику.

В основу запропонованих тематичних планів покладено такі міркування: — послідовність тем має забезпечити отримання студентами системних знань. Це вимагає концентрованого викладу тематичного матеріалу. Так, тему «Музичний звук» пропонується вивчити в усіх основних проявах: однозвуччі — власне звук, двозвуччі — інтервал, та багатозвуччі — акорд. В однозвуччі музичний звук має висоту, тривалість, гучність і тембр, а у двота багатозвуччі — ще й фонізм. Крім того, вивчення інтервалів і акордів після традиційно першої теми «Музичний звук» має і суто практичне значення. Воно дозволяє глибше усвідомити роль обертонового звукоряду у формуванні багатьох елементів музичної мови, інтегрувати знання студентів, які вони отримали у музичній школі і, що особливо важливо —

розширити коло практичних завдань на початковому етапі вивчення теорії музики;

— тема «*Нотне письмо*» у запропонованому обсязі має, переважно, практичне значення. Засвоївши її, студент зможе розуміти, читати і виконувати нотний текст будь-яких творів не тільки по теорії музики, але і по спеціальності та музичній літературі;

— історичний підхід обумовив послідовність вивчення ладової організації музичної мови: від ладів народної музики, які сформувалися як монодичні системи, до мажору і мінору, що стали основою ладогармонічної системи. З їх утвердженням одним з найдієвішим засобом музичного розвитку став модуляційний процес. Подальша хроматизація мажору і мінору, а саме, внутрішньоладова альтерація та викликаний нею енгармонізм інтервалів і багатьох акордів, привела до руйнування традиційної тональності і створення різних ангемітонічних та гемітонічних звукорядів, серед яких широко використовувалася в музиці ХХ століття додекафонія;

— враховуючи, що розвиток музичної мови йшов у напрямку ускладнення її елементів, доцільно повертатися в процесі навчання до однієї теми кілька разів, щоразу на більш високому і складному рівні її розкриття. Такий підхід дозволить студенту поступово, йдучи від простого до складного, більш якісно засвоїть матеріал;

— на завершення курсу всі елементи музичної мови, їх художньо-естетична сутність та взаємодія розглядаються на основі мелодії, в якій розкриваються їх безмежні виражальні можливості та різноманітні прояви;

— знайомство з періодом, простими, складними та циклічними формами дозволяє інтегрувати всі елементи музичної мови, формує початкове розуміння музичних жанрів і стилів.

Теоретичний матеріал необхідно опрацювати через усні та письмові завдання, гру вправ на фортепіано та фахових інструментах, аналіз елементів музичної мови та форми в їх взаємодії на музичних прикладах широкого історичного та стилістичного діапазону, залучаючи твори, які студенти грають по спеціальності. Усні та письмові завдання передбачають побудову звукорядів — обертонових, діатонічних, хроматичних, штучних; інтервалів та акордів — окремих та в ланцюжках, в тональності та від ноти (нестійких та дисонуючих з розв'язанням); вправи на транспозицію, групування тривалостей згідно з традиціями, що склалися у вокальній та інструментальній музиці тощо.

Для рубіжного контролю знань можна запровадити тести в усній чи письмовій формі. Вони дадуть можливість розширити спектр методичних прийомів викладача, привчать студента мислити системно, зосереджувати увагу на найсуттєвішому, розвивати логічне мислення. За певних умов тестові завдання можуть стати посібником для самопідготовки студентів не тільки до контрольної роботи, але і до іспиту з предмета. Застосування тестового контролю дає викладачу можливість удосконалити методику вивчення предмета студентами.

Умовно тестові завдання можуть бути кількох рівнів. Так, перший рівень має показати репродуктивні знання студентів. Вони мусять визначити конкретні елементи музичної мови у запропонованому нотному тексті, дати їх визначення у коротких і однозначних відповідях. Другий рівень має показати продуктивні знання і навички студентів у побудові заданих елементів музичної мови та їх різних блоків. Відповіді мусять бути більш розгорнутими і вичерпними з точки зору точних знань. Третій рівень має продемонструвати готовність до творчості. Це — дописування окремих фрагментів мелодії, створення мелодій в межах заданої теми, підбір акомпанементу, кадансів, виконання модуляцій, дописування другого голосу тощо. Не зважаючи на те, що завдання виконуються за певними правилами, вони все ж будуть багатоваріантними і до певної міри непередбачуваними, що є ознакою наявності елементів творчості.

Грамотне виконання письмових завдань виробляє практичні навички оформлення нотного тексту за всіма правилами нотної графіки, що позитивно вплине на запис диктантів та цифровок на уроках сольфеджіо, на виконання вправ з гармонії, аналізу, поліфонії.

Цікавим для студентів може бути розгадування музичних кросвордів, побудованих за тематичним принципом, самостійне їх складання як і складання тестів, де головним критерієм виконання є вміння виділити ключові знання, грамотно сформулювати запитання, підібрати альтернативні відповіді.

Цілком можливе застосування модульної техніки, якщо є відповідна матеріально-технічна база. Вона дозволить студенту, користуючись пакетами інформації, вибірково засвоювати матеріал, планувати швидкість його вивчення, що забезпечить більш ефективне, індивідуальне і диференційоване навчання.

Гра на фортепіано допоможе не тільки практично засвоїти теоретичний курс, вона сприятиме розвитку музичного слуху, оволодінню грою на інструменті, накопиченню музичних слухових уявлень. Вивчення напам'ять і виконання на інструменті уривків з музичної літератури підніме загальний художній рівень студента.

Після викладу кожної теми необхідно дати вичерпне роз'яснення в яких підручниках та посібниках слід прочитати той чи інший матеріал, які практичні завдання виконати. Особливої уваги потребують теми розділу «*Музичні форми*». Їх слід викладати з орієнтацією на практичне застосування знань, а не підмінювати курс аналізу музичних творів, котрий згідно з навчальним планом, буде вивчатися на старших курсах. Основою практичних робіт має бути короткий тренувальний аналіз форми музичного твору чи уривку у взаємозв'язку з усіма елементами музичної мови. Враховуючи отримані в музичній школі чи ліцеї елементарні уявлення про музичні форми, вправи з аналізу варто включати у практичну роботу раніше, ніж цей матеріал буде вивчатися більш поглиблено.

Водночас, при вивченні музичних форм у другому семестрі необхідно поглиблювати знання з усіх попередніх тем. При контролі знань у другому

семестрі, не виключаючи тести першого і другого рівня, перевагу слід надавати тестам третього рівня та суто творчим вправам, серед яких чільне місце має посісти створення студентами зразків простих форм та їх фрагментів.

Студентам спеціалізацій *01, 02, 03, 04, 06* доцільно обмежитись аналізом мелодій, оскільки відведена кількість годин на теорію музики у навчальних планах дозволяє лише познайомитися з загальними принципами будови музичної мови та вивчити період.

Згідно з навчальним планом наприкінці першого семестру проводиться залік, а наприкінці другого — іспит, де передбачається письмова робота й усна відповідь за білетом. Письмова робота виконується на останньому уроці, час виконання — *45 хвилин*. Вона може містити *5-7 завдань*, серед яких можуть бути такі:

- побудувати в тональності . . . (від звука . . .) тетрахорд, гаму, інтервал, акорд, записати в ключі . . . ;
- визначити записані у різних ключах тетрахорди, гаму, інтервали, акорди, секвенцію, модуляцію;
- дописати пропущені у будь-якому голосі звуки податних акордів (у тісному та широкому розташуванні);
- визначити мотив секвенції, дописати відсутні ланки, завершити кадансом у початковій (іншій) тональності;
- виписати з обертонового звукоряду звука . . . слідувачі обертони . . . , визначити інтервал (акорд), який вони складають, розв'язати;
- зробити енгармонічну заміну діатонічного інтервалу на хроматичний, розв'язати;
- музичний фрагмент (чотириголосся) записати у вигляді партитури для струнного квартету (духового, іншого складу);
- зробити групування тривалостей та транспонувати мелодію на інтервал . . . ;
- записати акорди по цифрованому басу;
- дописати другий голос до поданої мелодії;
- підписати функціональний бас до мелодії;
- визначити жанр поданого ритмічного рисунка, скласти мелодію;
- до поданої звуковисотної лінії підібрати ритмічний рисунок на *8-10* тактів, визначити жанр, записати.

Усна відповідь за білетом передбачає знання головних теоретичних положень та музичної термінології, практичні завдання на фортепіано, аналіз нотного тексту. Вправи на фортепіано доцільно зосередити на таких завданнях:

- гра секвенцій (одно-дво-три-чотириголосних) діатонічних, хроматичних та транспонуючих у висхідному та низхідному напрямках з різним кроком;
- виконання мелодій з мелізмами, знаками скорочення та спрощення нотного запису, зі складним ритмічним рисунком, у складних та мішаних розмірах, записаних у різних ключах;

— виконання акордових ланцюжків у формі періоду в тісному розташуванні акордів, по цифровці або цифрованому басу, у ритмічному оформленні, однотонального або модулюючого;

— транспонування мелодії або багатоголосного фрагменту в задану тональність.

Для аналізу слід пропонувати мелодію, музичні твори, що мають просту і ясну будову, з репертуару наближеного до спеціальності студента. Це різновиди періодів, прості дво- та тричастинні форми, теми варіацій, експозиції фуг, сонат, окремі частини циклічних та складних форм. Аналізуючи твір, студент мусить виявити розуміння одноголосся, та багатоголосся — склад, фактуру; орієнтацію у будові музичної форми, розкрити зв'язок форми і тонального плану, дати характеристику прийомам розвитку, кадансам тощо. В кінці бажано узагальнити деякі спостереження щодо стильових ознак та художньо-образного змісту твору.

Зі спеціальності *07 «ТЕОРІЯ МУЗИКИ»* передбачено виконання курсових робіт. Завдання можуть бути такі :

- порівняльна характеристика окремих тем, розділів різних підручників з теорії музики в плані повноти, логічності, доступності та сучасності матеріалу;
- аналіз ілюстративного матеріалу, спрямованість та обсяг практичних завдань у певних методичних посібниках та підручниках;
- виражальні можливості елементів музичної мови — метроритму, ладу, гармонії, тематизму, тональних планів, форми в окремих творах, циклах, жанрах народної та професійної музики;
- реферати за окремими темами навчальної програми, які в підручниках висвітлені недостатньо повно, поверхово або зовсім відсутні, хоча для розуміння певних музичних явищ мають велике значення;
- порівняльна характеристика музичного втілення одного образу, одного вірша, події, почуття у творах різних композиторів, різних епох, стилів, культур і традицій.

Теми курсових робіт мають розвивати критичний підхід до будь-якої інформації — усної чи друкованої. Це особливо важливо в наш час, коли студентам доводиться користуватися в значній мірі застарілою літературою. Робота з довідковою літературою, словниками, енциклопедіями та спеціальними тематичними виданнями, використання праць із суміжних і несуміжних предметів при підготовці курсових робіт принесе велику користь майбутнім фахівцям.

Враховуючи скромний багаж професійних знань студентів першого курсу, відсутність навичок аналізу музичних явищ та невміння узагальнювати результати, обмаль часу на їх підготовку та написання — всього *4 години*, курсові роботи мають носити, переважно, реферативний характер. Нерозумно заради більшої довершеності курсової роботи надиктовувати студенту цілі абзаци, а то і майже весь текст. У такому разі студент стає стенографістом думок викладача. Треба дати йому перші професійні навички підбо-

ру і опрацювання реферативного матеріалу, складання бібліографічних показників, вміння коректно цитувати першоджерела, грамотно записувати свої висновки.

Залік курсових робіт бажано проводити як семінар чи конференцію, де студенти отримають перший досвід публічного виступу, а також ознайомляться з роботами однокурсників.

Зразок екзаменаційного письмового завдання з теорії музики для спеціалізації 01, 02, 03, 04, 06

1. Виписати з обертонового звукоряду B_1 четвертий та сьомий обертони, визначити інтервал, вказати тональності, в яких він зустрічається;
2. Побудувати терцквартакорди, прийнявши a^1 за терцію акордів, розв'язати;
3. Визначити інтервал (записаний у ключі ДО), розв'язати;
4. Зробити групування;
5. Визначити мотив секвенції, дописати ланки, завершити кадансом у початковій тональності;
6. Дописати пропущені звуки у поданих акордах (акорди записані на двох нотних станах в широкому розташуванні);
7. Інтервал (в.2) записати як хроматичний, розв'язати.

Зразки екзаменаційних білетів із спеціалізації 01, 02, 03, 04, 06

Білет №1

1. Музичний звук, його властивості.
2. Виконати на ф-но:
— висхідну діатонічну секвенцію (одноголосний мотив), крок-секунда;
— акордову послідовність по цифрованому басу (4-8 тактів);
— мелодію (в ключі ДО з мелізмами).
3. Аналіз мелодії: А.Штогаренко. «Наливайся, калино».

Білет №2

1. Короткі відомості з історії нотації.
2. Виконати на ф-но:
— низхідну хроматичну секвенцію (мотив двоголосний), крок-терція;
— мелодію (складний ритмічний рисунок, синкопи);
— акордову послідовність по цифровці (4 такти), скласти друге речення.
3. Аналіз мелодії: Ф.Шуберт. «Вечірня серенада».

Білет №3

1. Лад та його елементи.
2. Виконати на ф-но:
— висхідну транспонуючу секвенцію (одноголосний мотив), крок-один тон ;
— транспонувати мелодію в тональність на м.3 вгору;
— акордову послідовність по цифровці (8-10 акордів).
3. Аналіз мелодії: укр. нар. пісня «Ой у полі могила».

Зразок екзаменаційного письмового завдання з теорії музики для спеціалізації 07

1. Виписати з обертонового звукоряду E_1 п'ятий, шостий, сьомий та дев'ятий обертони, визначити акорд, розв'язати.
2. Подану мелодію транспонувати на м.3 вниз, зробити групування тривалостей.
3. Дописати в зазначених акордах пропущений звук (акорди записані на двох нотних станах у різних розташуваннях та мелодичних положеннях).
4. Визначити мотив секвенції, дописати ланки, завершити кадансом у паралельній тональності.
5. Зробити енгармонічну заміну діатонічного інтервалу (м.7) на хроматичний, розв'язати.
6. Визначити інтервал (записаний в ключі ДО), розв'язати.
7. Поданий фрагмент (чотириголосся) записати для струнного квартету, використавши різні ключі.

Зразки екзаменаційних білетів із спеціалізації 07

Білет №1

1. Характеристика музичного звука. Музична система. Явище резонансу.
2. Виконати на ф-но:
— низхідну діатонічну секвенцію (мотив чотириголосний), крок-терція;
— акордову послідовність (цифровка 8-10 акордів)
— мелодію (в ключі ДО з мелізмами).
3. Цілісний аналіз нотного тексту: укр. нар. пісня «Ой лугами-берегами», обр. М. Леонтовича.

Білет №2

1. Музичний стрій. Формування хроматико-енгармонічного строю.
2. Виконати на ф-но:
— висхідну хроматичну секвенцію на мотив (мотив три-чотириголосний), крок-секунда ;
— акордову послідовність (перше речення періоду), скласти друге речення з модуляцією в тональність Д;
— мелодію (із складним ритмічним рисунком).
3. Цілісний аналіз нотного тексту: В. Косенко, 24 п'єси для ф-но, № 7, Вальс.

Білет №3

1. Історія нотного письма. Системи ключів, використання їх у музиці.
2. Виконати на ф-но:
— низхідну транспонуючу секвенцію на мотив . . . (мотив чотириголосний), крок-один тон;
— акордову послідовність (по цифрованому басу);
— мелодію (з мелізмами).
3. Цілісний аналіз нотного тексту: М. Лисенко. Сумний спів.

Приблизний тематичний план для спеціалізацій 01,02,03,04,06

№ п/п	Найменування теми	кількість годин
<i>Перший семестр, 18 тижнів</i>		
	Вступ	
1	Музичний звук	2
2	Музична система. Музичний стрій	2
3	Інтервали	2
4	Акорди	2
5	Нотне письмо	8
6	Ритм. Особливі види поділу тривалостей	2
7	Метр. Тактовий розмір	2
8	Групування тривалостей. Синкопа	4
9	Лад. Натуральний мажор. Натуральний мінор. Тональність. Транспозиція	2
10	Розв'язання інтервалів у натуральному мажорі та натуральному мінорі	4
11	Виразальні можливості діатонічних інтервалів	2
12	Лади народної музики	2
	Практичний урок (залік)	2
	Всього за перший семестр	36
<i>Другий семестр, 20 тижнів</i>		
13	Розв'язання акордів у натуральному мажорі та натуральному мінорі	4
14	Види мажору та мінору. Розв'язання інтервалів у гармонічних ладах	2
15	Розв'язання акордів у гармонічних ладах. Збільшений тризвук	4
16	Модуляція. Хроматична гама	4
17	Ладова альтерація	2
18	Хроматичні інтервали	4
19	Мелодія	6
20	Музичні склади та фактура	4
21	Будова музичної мови. Період	4
	Практичні уроки	4
	Контрольний урок	2
	Всього за другий семестр	40
	Обсяг курсу всього	76

ЗМІСТ ПРЕДМЕТА

Перший семестр

Вступ

Мета і завдання курсу ТЕОРІЇ МУЗИКИ в комплексі музично-теоретичних дисциплін.

Тема 1. Музичний звук

Музика — мистецтво звукових образів. Характеристика музичного звука. Обертони. Явище резонансу та його значення в музичній практиці.

Тема 2. Музична система. Музичний стрій

Музична система та її елементи: звукоряд, діапазон, регістри, октави. Музичний стрій. Рівномірно-темперований (хроматико-енгармонічний) стрій. Музичний стрій та виконавська практика.

Тема 3. Інтервали

Визначення, назви та позначення інтервалів. Класифікація: прості, складені, мелодичні, гармонічні (консонанси і дисонанси), акустичні та ладові (стійкі, нестійкі, діатонічні, хроматичні, енгармонічні), взаємообернені інтервали.

Тема 4. Акорди

Визначення акорду. Назви та позначення акордів терцієвої будови (тризвуки, септакорди, нонакорди), їх різновиди. Обернення тризвуків та септакордів. Назви та позначення. Виклад акордів — повні, неповні. Коротко про акорди нетерцієвої будови.

Тема 5. Нотне письмо

Визначення нотного письма. Короткі відомості з історії нотації. Основні елементи сучасного нотного письма: ноти, нотоносець (нотний стан); ключі ДО, СОЛЬ, ФА; знаки альтерації, паузи, знаки збільшення тривалостей; літерне та складове позначення звуків. Хорова, оркестрова та ансамблева партитура.

Знаки спрощення та скорочення нотного письма. Запис динаміки, темпу, штрихів, агогіки. Найуживаніші італійські терміни. Нові елементи нотного запису музики ХХ ст.

Запис та розшифровка мелізмів: форшлаг, нахшлаг, мордент, групето, трель.

Тема 6. Ритм. Особливі види поділу тривалостей

Визначення ритму. Основні ритмічні одиниці. Особливі види поділу тривалостей. Поліритмія.

Тема 7. Метр. Тактовий розмір

Визначення метру та розміру. Такт, затакт. Класифікація розмірів: прості, складні, мішані та змінні. Форма запису тактового розміру. Основні диригентські схеми. Поліметрія.

Тема 8. Групування тривалостей. Синкопа

Ритмічний рисунок. Групування тривалостей в інструментальній, хоровій та вокальній музиці.

Взаємодія метру та ритму. Синкопа: міжтактова, внутрішньотактова, міждольова, внутрішньодольова.

Тема 9. Лад. Натуральний мажор. Натуральний мінор.

Тональність. Транспозиція.

Визначення ладу. Елементи ладу: ступені — стійкі, нестійкі, основні, побічні; звукоряд, гама, тетрахорд, пентахорд; тяжіння — напрямок, інтенсивність; функції, інтервали, акорди.

Натуральний мажор. Будова звукоряду, тонічний тризвук, тяжіння.

Натуральний мінор. Будова звукоряду, тонічний тризвук, тяжіння.

Визначення тональності. Літерне та складове позначення тональності. Ключові знаки. Квінтове коло тональностей. Паралельні, одноіменні та однотерцієві тональності.

Транспозиція. Способи транспонування. Транспонуючі інструменти.

Виразальні можливості ладу та тональності.

Тема 10. Розв'язання інтервалів у натуральному мажорі та натуральному мінорі

Інтервали на ступенях мажору та мінору. Розв'язання нестійких консонуючих та дисонуючих інтервалів — секунд, септим, збільшених кварт та зменшених квінт.

Тема 11. Виразальні можливості діатонічних інтервалів

Інтервал — найважливіший елемент музичної мови. Виразальні можливості мелодичних інтервалів. Виразальні можливості гармонічних інтервалів — простих і складених.

Тема 12. Лади народної музики

Маломісткі звукоряди — трихорди, тетрахорди, пентахорди.

Семиступеневі лади: іонійський, міксолідійський, лідійський, еолійський, фригійський, дорійський, локрійський. Лади із збільшеними секундами. Змінні лади.

Лади української народної та професійної музики.

Другий семестр

Тема 13. Розв'язання акордів у натуральному мажорі та натуральному мінорі

Тризвуки на ступенях мажору та мінору. Розв'язання нестійких тризвуків — мажорних, мінорних, зменшених, та їх обернень.

Септакорди на ступенях мажору та мінору. Розв'язання D_7 , VII_7 , II_7 з оберненнями.

Домінантовий нонакорд (D_9) в мажорі.

Тема 14. Види мажору та мінору. Розв'язання інтервалів у гармонічних ладах

Три види мажору — натуральний, гармонічний, мелодичний.

Три види мінору — натуральний, гармонічний, мелодичний.

Одноіменні мажоро-мінор та міноро-мажор.

Тритони та хроматичні (характерні) інтервали у гармонічних ладах: зб.2, зм.7, зм.4, зб.5, їх розв'язання.

Тема 15. Розв'язання акордів у гармонічних ладах

Хроматичні інтервали гармонічних ладів у складі акордів. Зменшені тризвуки, збільшені тризвуки, їх обернення, розв'язання. Енгармонізм обернень збільшеного тризвука.

Зм. VII_7 , енгармонізм обернень, розв'язання. Розв'язання D_7 , II_7 . Домінантовий нонакорд у гармонічному мажорі та гармонічному мінорі, розв'язання.

Тема 16. Модуляція. Хроматична гама

Діатонічна спорідненість тональностей. Тональна модуляція. Модуляція з закріпленням — довершена, та тимчасова модуляція — відхилення (недовершена). Роль акордів домінантової групи — D_7 та його обернень, у модуляційному процесі.

Хроматична гама. Залежність її правопису від діатонічної спорідненості тональностей. Варіанти нотації.

Тема 17. Ладова альтерація

Визначення ладової альтерації. Позначення альтерованих ступенів. Ладова альтерація в мажорі — $^bII^{\sharp}$, $IV^{\sharp}$, ^bVI . Ладова альтерація в мінорі — ^bII , $^bIV^{\sharp}$, $VII^{\sharp}$.

Прохідні та допоміжні хроматичні звуки як засіб збагачення мелодичного руху.

Тема 18. Хроматичні інтервали

Хроматизація діатонічних інтервалів в альтерованих ладах. Енгармонізм хроматичних (альтерованих) інтервалів. Розв'язання зб.6, зм.3, дв.зб.4, дв.зм.5, дв.зб.1. Розв'язання інших інтервалів — зб.2, зм.7, зм.4, зб.5, та тритонів в альтерованих ладах.

Ладова альтерація як засіб збагачення гармонії ($D_7^{\sharp 5}$, $D_7^b 5$).

Тема 19. Мелодія

Визначення мелодії. Вокальна та інструментальна мелодія. Мелодична лінія. Будова мелодії, цезури. Принципи розвитку мелодії: повторність, варіювання, секвенція, контраст, розгортання. Вершина - джерело. Кульмінація, її типи.

Мелодія і акомпанемент. Мелодія і тема.

Тема 20. Музичні склади та фактура

Визначення музичного складу. Монодичний склад, поліфонічний — імітаційний та неімітаційний; гармонічний — акордовий та гомофонний.

Фактура в гармонічному складі: гармонічна та ритмічна фігурація, неакордові звуки, педалі, органний пункт.

Тема 21. Будова, музичної мови. Період.

Розчленованість музичного твору. Цезури. Різноманітні побудови: мотив, фраза. Період та його будова: речення, каданси. Квадратний та неквадратний періоди, розширений, доповнений, скорочений, повторної та неповторної будови; період єдиної будови.

Застосування в музиці.

**Приблизний тематичний план для спеціалізації 07 «Теорія музики»
(групові заняття)**

№ п/п	Найменування теми	кількість годин
Перший семестр, 18 тижнів		
Вступ		2
1	Музичний звук. Музична система	4
2	Музичний стрій	4
3	Інтервали	4
4	Акорди	6
5	Нотне письмо	12
6	Ритм. Особливі види поділу тривалостей. Поліритмія	4
7	Метр. Тактовий розмір. Групування тривалостей	4
8	Взаємодія метру і ритму. Синкопа	4
9	Ладова організація музичної мови. Елементи ладу	4
10	Лади народної та професійної музики	8
11	Натуральний мажор. Натуральний мінор. Тональності. Транспозиція.	2
12	Розв'язання інтервалів у натуральному мажорі та натуральному мінорі	6
13	Виразальні властивості діатонічних інтервалів	2
14	Розв'язання акордів у натуральному мажорі та натуральному мінорі	6
15	Розв'язання септакордів у діатоніці	2
Контрольний урок (залік)		2
Всього за перший семестр		72 години
Другий семестр, 20 тижнів		
16	Види мажору та мінору. Одноіменний мажоро-мінор	4
17	Інтервали та акорди у гармонічних ладах. Зб. тризвук	6
18	Модуляція. Хроматична гама	6
19	Ладова альтерація в мажорі та мінорі	2
20	Хроматичні інтервали альтерованих ладів	6
21	Альтеровані акорди	4
22	Штучні звукоряди	2
23	Мелодія	6
24	Музичні склади та фактура	6
25	Будова музичної мови. Період	6
26	Прості форми	6
27	Складна тричастинна форма	4
28	Рондо	2

№ п/п	Найменування теми	кількість годин
29	Варіації	2
30	Сонатна форма	4
31	Циклічні форми	4
Практичні уроки		4
Захист курсових робіт		4
Контрольний урок		2
Всього за другий семестр		80
Обсяг курсу		152

ЗМІСТ ПРЕДМЕТА

Перший семестр

Вступ

Основні художні закономірності музики. Елементи музичної мови, їх взаємодія. Єдність змісту і форми. Українська музика — невід'ємна частина світової музичної культури.

Мета, завдання та короткий зміст курсу «Теорія музики». Огляд підручників, навчальних посібників, методичної літератури.

Тема 1. Музичний звук. Музична система

Звук як фізичне явище і як відчуття. Характеристика музичного звука: висота, тривалість, гучність, тембр. Обертонний звукоряд. Явище резонансу та його значення у музичній практиці.

Музична система та її елементи: ступені, звукоряд, діапазон, регістри, октави. Основні та похідні ступені.

Тема 2. Музичний стрій.

Визначення музичного строю. Історія формування хроматико-енгармонічного (рівномірно-темперованого) строю: піфагорів стрій, гармонічний стрій, нерівномірно-темперовані строї, рівномірно-темперований стрій. Камертон.

Музичний стрій та виконавська практика.

Тема 3. Інтервали

Визначення інтервалу. Класифікація інтервалів: прості, складені, мелодичні, гармонічні — фонізм, консонанси, дисонанси; діатонічні, хроматичні, енгармонічні, акустичні, ладові — стійкі, нестійкі; взаємообернені.

Тема 4. Акорди

Визначення акорду. Акорди терцієвої будови: тризвуки, септакорди, но-накорди, їх види. Консонуючі та дисонуючі акорди. Обернення тризвуків та септакордів. Назва та позначення.

Акорди зміненої терцієвої будови: неповні, з заміненними тонами — D₇ з секстою; з доданими тонами. Акорди нетерцієвої будови: моноінтервальні

— квартсептакорди, кластери; поліінтервальні — утриманої та неутриманої структури; тематичні акорди.

Виклад акордів: дублювання тонів, тісне та широке розташування, мелодичне положення.

Тема 5. Нотне письмо

Визначення нотного письма. Історія розвитку: літери, невми, реформа Гвідо Д'Ареццо, давньоруська знаменна нотація, мензуральна нотація, цифрові форми запису музики — табулатура, цифрований бас.

Сучасна нотація: ноти, паузи, знаки збільшення тривалостей, запис особливих видів поділу тривалостей; нотний стан, нитка, ключі ДО, СОЛЬ, ФА. Форма запису багатоголосної музики: оркестрова, ансамблева та хорова партитури.

Знаки спрощення та скорочення нотного письма. Запис динаміки, темпу, артикуляції (штрихів). Найбільш уживані італійські терміни.

Запис орнаментики. Мелізми: форшлаг, нахшлаг, мордент, групето, трель. Розшифровка мелізмів у музиці різних стилів.

Недоліки сучасної нотації. Нові елементи нотного запису музики ХХ століття.

Тема 6. Ритм. Особливі види поділу тривалостей

Визначення ритму. Теорія музичного ритму Аристоксена. Основні ритмічні одиниці. Особливі види поділу тривалостей: тріоль, дуоль, квартоль, квінтоль та інші. Ритмічний рисунок, ритмічні акценти. Темп і ритмічні одиниці. Поліритмія.

Ритм і жанр.

Тема 7. Метр. Тактовий розмір. Групування тривалостей

Визначення метру і розміру. Метричні акценти. Такт, затакт. Класифікація розмірів: прості, складні, мішані та змінні. Форми запису тактового розміру. Основні диригентські схеми. Поліметрія.

Групування тривалостей в інструментальній, вокальній та хоровій музиці. Випадки порушення правил групування.

Тема 8. Взаємодія метру і ритму. Синкопа

Взаємодія метру і ритму. Синкопа: міжтактова, внутрішньотактова, міждольова, внутрішньодольова. Геміола.

Послаблення регулярної метрики і посилення ролі ритму в музиці ХХ ст.

Тема 9. Ладова організація музичної мови. Елементи ладу

Визначення ладу. Елементи ладу: ступені — стійкі, нестійкі, основні, побічні; звукоряд, тетрахорд, пентахорд, гексахорд, гама; тяжіння — напрямок, інтенсивність; функції — постійні, змінні, основні, побічні; інтервали, акорди.

Тема 10. Лади народної та професійної музики

Маломісткі звукоряди: трихорди, тетрахорди, пентахорди. Монодичні ладові системи. Пентатоніка, грецькі лади, церковні лади. Натуральні семиступеневі лади: іонійський, міксолідійський, лідійський, еолійський, фрігійський, дорійський, локрійський. Лади із збільшеними секундами. Змінні лади. Поліладовість.

Лади української музики: маломісткі звукоряди, лади на основі маломістких звукорядів, семиступеневі мінорні та мажорні лади.

Використання в професійній музиці.

Тема 11. Натуральний мажор. Натуральний мінор. Тональності. Транспозиція

Ладогармонічна система.

Натуральний мажор. Звукоряд, тетрахорди. Тонічний тривук. Система тяжінь.

Натуральний мінор. Звукоряд, тетрахорди. Тонічний тривук. Система тяжінь.

Тональність, гама. Позначення тональностей. Ключові знаки. Квінтове коло тональностей, енгармонізм мажорних і мінорних тональностей.

Транспозиція. Способи транспонування. Використання в музиці. Транспонуючі інструменти.

Виразальні можливості ладу і тональності. Політональність.

Тема 12. Розв'язання інтервалів у натуральному мажорі та натуральному мінорі

Інтервали у натуральному мажорі та натуральному мінорі — діатонічні інтервали. Розв'язання нестійких консонансів. Розв'язання дисонансів — секунд, септим, тритонів (зб.4, зм.5).

Тема 13. Виразальні можливості діатонічних інтервалів

Інтервал — найважливіший елемент музичної мови. Виразальні можливості мелодичних інтервалів. Значення регістру, темпу, напрямку руху, динаміки, стійкості та нестійкості ступенів, метроритмічних умов.

Виразальні можливості гармонічних інтервалів. Перевага консонансів над дисонансами у двоголоссі. Роль гармонічних інтервалів у багатоголоссі поліфонічного та гармонічного складу.

Тема 14. Розв'язання акордів у натуральному мажорі та натуральному мінорі

Акорди у натуральному мажорі та мінорі. Гармонічні функції акордів. Розв'язання нестійких тривуків — мажорних та мінорних з оберненнями. Розв'язання зменшеного тривуку (зм.⁵) з оберненнями. Розв'язання D₇, VII₇, II₇ з оберненнями.

Тема 15. Розв'язання септакордів у діатоніці

Розв'язання септакордів на функціональній основі. Розв'язання септакордів на основі мелодичних зв'язків. Плавне голосоведіння — основний принцип при розв'язанні септакордів у діатоніці.

Другий семестр

Тема 16. Види мажору та мінору. Одноіменний мажоро-мінор

Три види мажору — натуральний, гармонічний, мелодичний. Випадкові знаки. Гама повного мажору.

Три види мінору — натуральний, гармонічний, мелодичний. Випадкові знаки. Гама повного мінору.

Одноіменний мажоро-мінор та міноро-мажор.

Тема 17. Інтервали та акорди у гармонічних ладах. Збільшений тризвук

Інтервали, до складу яких увійшов ^bVI ступінь гармонічного мажору. Розв'язання хроматичних (характерних) інтервалів: зб.2, зм.7, зм.4, зб.5 та тритонів. Енгармонізм хроматичних інтервалів.

Акорди субдомінантової групи, до складу яких увійшов ^bVI ступінь гармонічного мажору. Розв'язання збільшеного тризвуку та його обернень — зб. VI_3^5 . Розв'язання зменшеного тризвуку — зм. II_3^5 .

Інтервали, до складу яких увійшов $VII^{\sharp}$ ступінь гармонічного мінору. Розв'язання хроматичних (характерних) інтервалів: зб.2, зм.7, зм.4, зб.5 та тритонів.

Акорди доміантової групи, до складу яких увійшов $VII^{\sharp}$ ступінь гармонічного мінору. Розв'язання збільшеного тризвуку — зб. III_3^5 .

Розв'язання зменшеного тризвуку та його обернень — зм. VII_3^5 .

Тема 18. Модуляція. Хроматична гама

Паралельні, одноіменні, однотерцієві мажорні та мінорні тональності. Діатонічна спорідненість тональностей.

Тональна модуляція. Модуляція з закріпленням (довершена) та тимчасова модуляція — відхилення (недовершена). Роль хроматизму у модуляційному процесі. Найпростіші тональні плани музичних творів.

Хроматична гама. Залежність її правопису від діатонічної спорідненості тональностей. Варіанти нотації.

Тема 19. Ладова альтерація

Визначення ладової альтерації. Позначення альтерованих ступенів. Ладова альтерація в мажорі: ^bII , $IV^{\sharp}$, ^bVI .

Ладова альтерація в мінорі: ^bII , $^bIV^{\sharp}$, $VII^{\sharp}$. Особливості альтерації IV пониженого ступеня в мінорі.

Ладова альтерація як засіб збагачення мелодії та гармонії.

Тема 20. Хроматичні інтервали в альтерованих ладах

Хроматизація діатонічних інтервалів. Енгармонізм хроматичних (альтерованих) інтервалів. Розв'язання зм.3, зб.6. дв.зб.1, дв.зм.8, дв.зб.4, дв.зм.5. Розв'язання інших інтервалів в альтерованих ладах: зб.2, зм.7, зм.4, зб.5 та тритонів.

Тема 21. Альтеровані акорди

Альтеровані інтервали у складі акордів. Альтерація II , та D_7 в мажорі та мінорі. Розв'язання альтерованих акордів та їх обернень. Енгармонізм альтерованих акордів. Використання в енгармонічних модуляціях.

Тема 22. Штучні звукоряди

Цілотоновий звукоряд (збільшений лад). Звукоряди тон-півтон та півтон-тон (зменшений лад). Застосування в музиці.

Нові системи організації звуків. 12-ти півтонова музична система - додекафонія. Посилення фонізму співзвуч, ролі ритму, динаміки, артикуляції, фактури. Значення серії, прийоми розвитку.

Застосування в музиці.

Тема 23. Мелодія

Ведуча роль мелодичної основи в музиці. Визначення мелодії. Вокальна та інструментальна мелодія. Мелодична лінія. Будова мелодії. Цезури. Ямбічні та хорейні мотивні форми.

Принципи розвитку: повторність — точна, варійована, варіантна, секвентна; контраст, розгортання. Вершина - джерело. Кульмінація, її типи.

Мелодія і акомпанемент. Мелодія і тема. Характерна особливість мелодії в різних стилях і жанрах.

Тема 24. Музичні склади та фактура

Визначення музичного складу. Основні музичні склади: монодичний, поліфонічний — імітаційний, неімітаційний, підголосковий; гармонічний — акордовий та гомофонний.

Музична фактура у гармонічному складі. Гармонічна та ритмічна фігурація, неакордові звуки, педаль, органний пункт. Взаємодія мелодії, гармонії та ритму як головних компонентів фактури.

Тема 25. Будова музичної мови. Період

Розчленованість музичного твору. Різноманітні побудови.

Період та його будова. Речення, каданси, акорди в кадансах. Квадратний, неквадратний періоди; розширений, доповнений, скорочений; повторної та неповторної будови; період єдиної будови.

Різноманітність прояву періоду в різних жанрах і стилях.

Тема 26. Прості форми

Одночастинні форми. Куплетна та куплетно-варіаційна форма. Проста двочастинна форма. Співвідношення першої та другої частин, пісенно-танцювальна основа. Двочастинна безрепризна та двочастинна репризна форма. Використання в музиці.

Проста тричастинна репризна форма: з серединою, що розвивається, та з контрастною серединою. Значення середньої частини, репризи.

Різниця між двочастинною та тричастинною репризними формами.

Тема 27. Складна тричастинна форма

Головні властивості складних форм. Складна тричастинна репризна форма. Будова. Значення перших частин. Два типи середньої частини: тріо та епізод. Вплив середньої частини на характер репризи. Значення вступу та коди.

Застосування в музиці.

Тема 28. Рондо

Походження рондо. Назва частин. Класичне рондо. Характер тематизму, співвідношення рефрену та епізодів. Призначення зв'язок, будова коди.

Застосування в музиці.

Тема 29. Варіації

Походження варіацій. Суть варіювання. Класичні варіації. Вільні варіації. Можливість введення частин, не пов'язаних з темою. Значення фінальної варіації.

Тема 30. Сонатна форма

Будова сонатної форми. Вступ, експозиція, розробка, реприза, кода. Структура експозиції: головна, сполучна, побічна та заключна партії. Роль тональний співвідношень.

Розробка. Засоби розвитку. Реприза, її різновиди. Значення коди. Застосування в музиці.

Тема 31. Циклічні форми

Прелюдія і фуга — найвищий прояв контрасту та єдності самостійних частин музичної композиції.

Старовинна сюїта, партита, програмні сюїти, соната, симфонія, концерт.

Рекомендована література

1. Алексеев Б., Мясоедов А. Элементарная теория музыки.- М.,1986.
2. Виноградов Г., Красовская Е. Занимательная теория музыки. - М., 1991.
3. Келина Н., Волшаник А., Лебец Л. Безмашинное программирование в курсе элементарной теории музыки.- К., 1978.
4. Красинская Л., Уткин В. Элементарная теория музыки. - М.,1983.
5. Курс теории музыки. -Л. ,1978.
6. Смаглій Г., Маловик Л. Основи теорії музики.-Харків, 1998.
7. Упражнения по элементарной теории музыки.- Л., 1986.
8. Якубьяк Я. Аналіз музичних творів (музичні форми).-Тернополь, 1999.